

<Utkast>

Innspill fra BLS til strategi for folkemusikk og folkedans

Dette innspillet begynner med litt bakgrunn om Bygdelagssamskipnaden (BLS). Så beskrives danseaktivitetene i BLS i henhold til de overordnede politiske mål presentert i Kulturmeldingen, St. meld. 8 (2018-2019). Til slutt gis kommentarer og innspill på de enkelte spørsmål i Kulturdepartementets innspill dokument datert 08.06.2020. Et innspill om den tradisjonelle folkemusikkens særlige stilling følger i eget vedlegg.

Innledning (om BLS)

Bygdelagssamskipnaden (BLS) er et fylkeslag for Oslo og Akershus i Noregs Ungdomslag med ca. femten medlemslag og rundt 1300 medlemmer. BLS-lagene driver bredt med kulturaktiviteter, inkludert mye folkedans.

BLS og medlemslaget BUL eier to store hus sentralt i Oslo – Nynorskens hus (eid av medlemslaget Bondeungdomslaget BUL) og BLS-huset (eid av BLS selv).

BLS-lagene har gjennom sine aktiviteter stått for bruk av norsk folkedans og -musikk på den tradisjonelle måten - som samværsform. Historisk er lagene et samlingssted for bygdefolk som er flyttet til byen. Og fortsatt er det levende sosiale samværet grunnmuren i aktiviteten til BLS-laga, enten medlemmene er barn, ungdom eller voksne, og uansett om de kommer fra bygd eller by. Ideologien er basert på frivillig innsats og demokratisk styring. I dag er folkedans og -musikk en av de viktigste og mest utbredte aktiviteter.

For norsk folkedans har BLS spilt en viktig rolle helt siden starten i 1923. Mange fra distriktene har lært lokale danser i BLS-lagene under studietiden i Oslo.

Danseaktiviteten i BLS iht overordnede kulturpolitiske mål

Iflg. UNESCO-konvensjonen har Norge et særskilt ansvar for å ta vare på immateriell kulturarv. Norsk dans og tilhørende musikk er i en særstilling i europeisk sammenheng. De eldste dansene (bygdedansene springar, gangar, rudl, pols og halling) og musikk (slåttemusikken) representerer et historisk lag som er for det meste tapt i andre land. I Norge er dansene fra denne tiden blitt danset i levende tradisjon helt til opp til vår tid. Det er et viktig mål å ta vare på og utvikle disse tradisjonene, og holde dem i hevd som levende, sosial brukskultur.

Kulturmeldingen, St. meld. 8 (2018-2019), nevner i 5.4 «Mål (s. 39): Ta vare på og formidle kulturarv» at «Fleire organisasjonar arbeider også for å dokumentere og føre vidare levande immateriell kulturarv.» Dette gjelder i alle høyeste grad BLS og aktivitetene innenfor samværsdans. Samværsdansen er selve grunnlaget for kulturarven, og tiltak for å bedre dens vilkår bør absolutt støttes.

I BLS lever den tradisjonen i dag, selv om gruppene som praktiserer den er blitt mindre de siste årene. Men BLS har samtidig landets største rene barnelag for folkedans, og et vitalt ungdomsmiljø i BUL i Oslo, og er dermed fortsatt en av de største rekrutteringsarenaene til folkedans og folkemusikk i Norge.

I BLS er prosessen som skaper kulturarven i høyeste grad i live. Et overordnet mål for den nasjonale strategien må være å støtte videre bruk av dansen og musikken slik at samværsdansen holdes levende, og helst øker sin utbredelse. Musikk og dans må praktiseres i aktive miljøer for å holdes levende. For BLS er dansen og musikken verken museumsgjenstander eller noe som iscenesettes for passive tilskuere.

Vi vil også peke på at samværsdansen gir et solid bidrag til «5.7 Mål: Møteplassar og fellesskap» og «5.6 Mål: Tilgjenge og deltaking». Med det demokratiske styringssettet bidrar også vår aktivitet til 5.3 «Mål: Danning og kritisk refleksjon».

Problemstillinger iht overordnede kulturpolitiske mål

I dette avsnittet belyses flere problemstillinger knyttet til overordnede politiske mål.

I dag er det problematisk at dans, musikk, samværsforhold, og opplæring av barn er fordelt på flere departementer og støtteordninger – det er vanskelig å få en helhetlig innsats for feltet. Spesielt viktig er at dans og musikk er en enhet, som brukes sammen i sosiale sammenhenger. Slik bruk er en forutsetning for at dansen og musikken skal leve videre. Dansen tilpasser seg musikken, og musikken tilpasser seg dansen. De setter begrensinger på hverandres utvikling, samtidig som nye impulser utvikles fra samspillet.

For at dansen skal få bedre kår er det ønskelig at dans er en integrert del av livet for så mange som mulig. Faktisk har det vært slik inntil nylig for de fleste i Norge, og dette har vært et særpreg av norsk samfunn. Fordi det er blitt borte så nylig, kan vi fortsatt håpe på en mulighet for at det vil kunne gjelde igjen i framtiden. Økt bruk av dans krever en langvarig og fokusert innsats gjennom aktivt samvær.

En del av denne innsatsen er at barn og unge bør bli eksponert for dans som samværsform. BLS har i dag et barnelag, der barn fra 3-15 år får utøve folkedans og -musikk med førsteklasses danseledere og musikere. For unger, er dette en aktivitet som har mange positive ringvirkninger:

- Kjennskap til norsk dans og musikk
- Utfoldelse til musikk, praktisere dans og musikk som en enhet
- Fysisk aktivitet, motorikk, mestring og selvtillit
- Utvikle sosiale ferdigheter sammen med andre barn
- Få tøkt tilhørighet til det norske samfunnet
- Læring gjennom herming etter forbilder – uten prestasjons- eller treningspress

Strategisk bør man legge til rette for mye mer slik aktivitet. Det er i dag blitt vanskeligere å få unger til å reise til Oslo sentrum for å være med på en slik aktivitet. Man bør legge til rette for å få danseaktiviteten der elevene er: skoler, fritidsordninger, kulturskolen.

Hvordan kan politikk og forvaltning innenfor folkemusikk og folkedans best ivareta de tradisjonelle uttrykkene og samtidig stimulere mangfold og fornyelse?

For å ivareta de tradisjonelle uttrykkene, bør man legge bedre til rette for sosial samværsdans. Mer samværsdans vil bidra til å ta vare på uttrykkene, og dansen og musikken vil kunne utvikle seg gjennom den vanlige folkelige prosessen.

For at dansen og musikken skal få bedre levekår, er det viktig med stabile og gode strukturer. Organisering av mange aktiviteter er blitt mer profesjonalisert, og det er vanskelig for frivillige å konkurrere med det. Vi anbefaler ansatte koordinator(er) for folkedans og -musikk på fylkesnivå. Disse personene kan kanskje inngå i eksisterende strukturer for materiell kulturarv, der man utvider til å inkludere immateriell kulturarv.

Samværsdansen trenger tilgang til støtte med enkle og ubyråkratiske støtteordninger. Vi har i dag voksenopplæringsmidler, men vi trenger bl.a. støtte til både instruktør og spelemann/-kvinne.

Vi trenger flere midler til løpende aktiviteter. Det vil si at vi ønsker en dreining fra prosjekttenkning over på stabile aktiviteter.

Samværsdans danner grunnlag for den kulturarven vi ønsker å ta vare på. Det er folkeprosessen med fri overføring fra person til person med små endringer som skaper arven. De siste tiårs fokus i samfunnet på rettigheter og vederlag har gitt denne folkeprosessen vanskelige kår. Vi ønsker systemer som gjør denne prosessen enklere – f.eks. registrering av tradlåter, og et system for vederlag for artister som spesialiserer seg på tradisjonell folkemusikk.

Stikkord oppsummering:

- Bidra til at samværsdansen lever
- Stabil struktur på fylkesnivå, med folkedans og -musikk koordinatører
- Enkel og ubyråkratisk støtte til samværsdans aktiviteter
- Midler til løpende aktiviteter, i motsetning til bare prosjekter
- Registrering av tradisjonelle låter
- Vederlag for artister som spesialiserer seg på tradisjonell folkemusikk

Til de siste punktene vises det til vedlegget med nærmere omtale av den tradisjonelle folkemusikkens særlige stilling

Hvordan kan det best legges til rette for opplæring og kompetanseheving innenfor folkemusikk og folkedans?

Man er helt avhengig av bredde i aktiviteten og eksponering fra ung alder. Bare når de brede underliggende miljøene er sterke, vil vi få topper.

Spesielt bør man ha flere tiltak rettet mot barn, som treffer dem der de er i hverdagen:

- Opplæring av lærere
- Støtte for reiseinstruktører og -musikere
- Danseaktiviteter innenfor kulturskole og skolefritidsordning

Tiltakene bør eksponere unger til danser fra andre kulturer i tillegg til de norske. Når unge lærer både majoritetens dans og dans fra andre kulturer, vil det styrke deres mulighet til å få innblikk og respekt for andre kulturer. Og det vil også styrke deres tilhørighet til det norske samfunnet.

Hvordan kan internasjonalt samarbeid bidra til å styrke folkemusikken og folkedansens posisjon i samfunnet?

Dansegruppene i BLS har utstrakt samarbeid med andre grupper i nordiske land. Dette samarbeidet innebærer som oftest at gruppene lærer hverandres danser på treff. I tillegg reiser mange grupper til internasjonale festivaler, der de opptrer. Enkelte instruktører underviser ofte norsk dans i utlandet.

I et større perspektiv er denne internasjonale aktiviteten er nærmest usynlig. Den fortjener å bli løftet opp og støttet.

- Dette internasjonale arbeidet hadde vært tjent med koordinator-roller, samt mulighet for støtte til f.eks. reise og opphold.
- Det bør også være mulig å få hjelp og støtte til å være vert i Norge.

For Bygdelagssamskipnaden,
Alix Cordray,
Danseinstruktør og medlem av styret

VEDLEGG: Nærmere om den tradisjonelle folkemusikkens særlige stilling

Nærmere om den tradisjonelle folkemusikkens særlige stilling

Spørsmålet, «hva er folkemusikk?», og ikke minst spørsmålet om hvem som kan kreve eierskap til «folkemusikkmerkelappen», har i en årrekke vært en kime til strid mellom aktører innenfor og utenfor det norske folkemusikkmiljøet.

For BLS er svaret enkelt: Folkemusikk er dansemusikk! Og med folkemusikk menes ikke-eksperimenterende norsk tradisjonsmusikk. For BLS henger musikk og dans uløselig sammen, og BLS (dannet i 1923) har gjennom snart 100 år drevet kursvirksomhet innen folkemusikk og folkedans og hatt daglige / ukentlige dansesammenkomster for sine medlemmer til tradisjonell folkemusikk utøvd på fele, hardingfele, trekkspill og torader.

Dansene det er snakk om er både eldre, lokale danseformer som springar, gangar, springdans, pols, etc. og «nyere» danseformer (kalt gammaldans el. runddans) som reinlender, vals, polka, og mazurka. Musikken som spilles (med samme typebetegnelse som dansene), er som regel såkalt tradisjonsmusikk, tradisjonell dansemusikk som er overlevert og videreformidlet fra musiker til musiker gjennom generasjoner.

Et viktig kjennetegn ved den tradisjonelle folkemusikken (dansemusikken) er at den er eierløs, som betyr at ingen kan kreve juridisk eierskap til denne musikken, heller ikke til bearbeidelser og videreutvikling av den innenfor de rammer som er satt opp for denne sjangeren. Ett krav er at strukturen i musikken må være tilpasset dansen – musikken må kort sagt være dansbar i henhold til folkedansens regler, struktur og oppbygging.

Når ingen eier den tradisjonelle norske folkemusikken, betyr det at den er et kulturelt felleseie – en viktig del av den norske kulturarven, til glede, inspirasjon og nytte for alle som måtte være interessert. Det eneste kravet som stilles til dem som bruker materialet, er at man oppgir hvor man har det fra – dvs. krediterer kilden.

Ordet «felleseie» står sentralt. Det er nemlig ingen enkeltperson som kan kreve eierskap til de kulturelle ressursene (i første rekke av immateriell art) som en nasjon eller gruppe rår over. Innenfor folkemusikken snakker vi om ballader, stev, slåtter, etc. som er overlevert og bearbeidet fra person til person gjennom generasjoner.

Det ligger imidlertid i sakens natur at enhver som ønsker det kan hente fram dette materialet og framføre det i ulike sammenhenger etter eget forgodtbefinnende – uten bekymring for å bryte noens juridiske rettigheter. Låning og deling av dette materialet er faktisk også ønskelig, for å sikre at den «symbolske kapitalen» som kulturarven representerer spres og blir holdt i hevd.

En ting er viktig å merke seg når det gjelder den tradisjonelle folkemusikken og forvaltningen av den: Ingen av tradisjonsbærerne, musikerne som forvalter denne musikkarven på vegne av fellesskapet, har kommet på tanken å kreve komponistrettigheter for sine bearbeidelser av

materialet. Det til tross for at mange av bearbeidelsene trolig har «verkshøyde» i Åndsverkslovens forstand – og dermed også hadde kunnet gi «komponisten» juridisk opphavsrett til bearbeidelsen. Grunntanken hos musikere som videreformidler denne musikkarven i ulike sammenhenger er at formidling (herunder bearbeidelse) er å anse som kulturell fellesarv som det nærmest vil være «helligbrøde» å kreve juridisk eierskap til.

I de senere år har det likevel skjedd en utvikling der noen utøvere av den tradisjonelle folkemusikken har begynt å komponere (i *juridisk* forstand) sine egne låter – og i forlengelsen av dette: ta fulle komponistrettigheter hos TONO for sine komposisjoner. Grunnen til det kan sammenfattes i ett ord: økonomi. Det er penger å hente ved å registrere komponistrettigheter hos TONO.

Og da er vi ved sakens kjerne: Hvordan – og av hvem – skal den norske tradisjonelle, eierløse folkemusikken finansieres i framtiden i et stadig mer kommersielt samfunn? *Ingvill Marit Buen Garnås* er så vidt inne på denne problemstillingen i sin artikkel i forbindelse med den betente Helene Bøksle-striden¹ i 2006, der hun blant annet skriver²: «I tillegg arbeidast det med å få oppretta eit fond for tradisjonsberarar.» (Buen Garnås, 2006)

I dag, femten år senere, er et slikt fond fortsatt ikke en realitet. Betyr det at det er uklart hvem som har ansvaret for å etablere et slikt fond? Nei. Ifølge FN-organet UNESCOs *Convention for the safeguarding of intangible cultural heritage*, som Norge så vidt vites har signert, har nasjonalstatene en forpliktelse til å ta vare på og fremme sin egen og andre lands immaterielle kulturarv, herunder for Norges del: den tradisjonelle norske folkemusikken. Det er altså staten ved Kulturdepartementet (KUD) som har ansvaret for opprettelsen av et slikt fond.

Også andre innen det norske folkemusikkmiljøet har vært inne på tanken å etablere et fond, blant andre brødrene *Ole og Knut Aastad Bråten*. I en artikkel i Aftenposten høsten 2019 skriver de blant annet: «Bortsett frå symbolsk støtte frå Rådet for folkemusikk og folkedans er arbeidet med seminar og helgekurs, bok- og plateutgjevingar, arkivprosjekt og danseframсыningar tufta på uløna arbeid.» – og kommer med følgende oppfordring til KUD: «Oppmoding 3: Etablering av norsk folkemusikk- og folkedansfond – ein ny tilskotsordning attraktiv for investeringselskap og pengesterke gjevarar og med fast påfyll frå staten – til årleg utdeling på 10 millionar kroner.»³

Høgskolelektor ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN), avd. Rauland, folkemusikeren *Ånon Egeland*, er opptatt av vederlagsordninger for utøvere av den tradisjonelle folkemusikken. I en artikkel fra 2016 i Bladet Folkemusikk skriver han: «Tufta som det [vederlagssystemet] er på kunstmusikken sin musikkforståelse, gir det i realiteten ingen økonomisk uttelling for framføringer av tradisjonell musikk.» Og fortsetter: «Slik ordninga er nå, utestenger TONO i realiteten folkemusikkutøvere fra å satse profesjonelt med et tradisjonelt repertoar.»⁴

¹ For en bredere gjennomgang av denne striden, se: Aasheim, B. (2014). *Om tradisjon og autentisitet – og sammenhengen mellom dem, illustrert ved to plateutgivelser: Geirr Lystrup (1983) og Helene Bøksle (2006)*. Semesteroppgave, Universitetet i Sørøst-Norge. Institutt for tradisjonskunst og folkemusikk. (Upublisert)

² Se <http://www.ballade.no/sak/om-a-bera-tradisjonar-vidare/>

³ Aastad Bråten, O. & Aastad Bråten, K. (2019-09-07). *Gje folkemusikken det han treng*. Aftenposten.

⁴ Se <https://www.folkemusikk.no/i-dag-er-dagen-vi-dromte-i-gar/>

Nå er det ikke, slik Egeland og mange innen det norske folkemusikkmiljøet for tradisjonell musikk synes å mene, TONO som er problemet. Problemet er vederlagsordningen – eller snarere mangelen på en sådan – for framføring av den tradisjonelle, eierløse folkemusikken; den er det som kjent ikke TONO som forvalter.

Løsningen må i stedet være å etablere en *nasjonal motvekt* til TONO – en vederlagsordning, et fond, som tilgodeser folkemusikkutøvere som, som Egeland skriver, ønsker «å vie seg til det tradisjonelle formatet, uten å fire en tomme på sin egenart.» Og han avslutter med følgende bekymring: «Det handler om den tradisjonelle musikken sin rett til å overleve som profesjonell sjanger.» (Ibid., 2016)

Tilbake til utgangspunktet så handler dette *også* om å ta vare på den norske folkedansen. Uten folkemusikkutøvere som er villige til å satse på det «tradisjonelle formatet», vil til slutt også folkedansen stå i fare for å bli en glemt kultur, i stedet for den livsbejaende, sosiale og helsebringende aktiviteten alle former for dans er. Folkedansens styrke er at den på samme tid er både bruksdans (eller «samværsdans») og – sammen med den tradisjonelle folkemusikken – bærer av en viktig del av den norske kulturarven.

For Bygdelagssamskipnaden
Bjørn Aasheim,
Folkemusiker og medlem av styret